

rava na zaborav molitvene dimenzije u teologiji i prazninu sadašnjega religioznog jezika: »Molitva Crkve ustraje u tradicionalnom: uobičajene pobožnosti, religiozni kič, udaljenost od stvarnosti. Ali, i formalno gledajući, prevladavaju prazne floskule, općenite fraze, stereotipne i besadržajne izjave, sklonost pretjerivanju, sentimentalizam.« (str. 131.) Domazet također primjećuje sveprisutni procjep između sakralnoga jezika u liturgiji i profane svakidašnjice, procjep s kojim se teologija ne smije pomiriti. Naposljetku, cjelokupna teologija treba, prema našem autoru, postati molitvena teologija, slušanje Božje objave: »Tako se svaki govor o Bogu vraća na svoj početak, na slušanje objave – Božje riječi, na molitvu, na kontemplativnu šutnju, na doksologiju i adoraciju. Molitva je početak i kraj svakoga religioznog (teološkog) mišljenja i govorenja.« (str. 132.)

Sve u svemu, knjiga Anđelka Domazeta studija je koja nas sjajno uvodi u teološku misao Romana Guardinija te predstavlja veliki doprinos hrvatskoj dogmatskoj i fundamentalnoj teologiji. Jer, teologija koja bi prestala biti dijaloška i molitvena, ne bi više bila teologija. Ali knjiga je pisana, rekli bismo, guardinijevskom jasnoćom i jednostavnošću tako da je dostupna ne samo teolozima, nego svima koji žele naučiti nešto više o molitvi i postati sami molitvene osobe.

Ivica Raguž

Johann Baptist Metz,

Memoria passionis. Provokativni spomen u pluralističkom društvu

– Kršćanska sadašnjost, Zagreb,
2009., 361 str.

Nova knjiga njemačkoga teologa Johanna Baptista Metza, *Memoria Passionis. Provokativni spomen u pluralističkom društvu*, određeni je sažetak njegove cjelokupne teološke misli, poznate kao »nova politička teologija« ili kao »memoria passionis«. Knjiga je zapravo zbornik Metzovih već objavljenih članaka, koje je za knjigu uredio i preoblikovao njegov učenik Johann Reikerstorfer. Podijeljena je u dva dijela s osamnaest paragrafa. Kako su oba dijela knjige sličnoga sadržaja, ukratko ćemo protumačiti njezine osnovne teološke pojmove, koji nam mogu dati uvid u središnje misli cijele knjige. To su određeni »bremeniti« pojmovi na kojima autor temelji svoju teološku misao i poruku za čitatelja: »mistika patnje zbog Boga«, »teologija krika«, »teodicejsko osjetljiva teologija«, »svijest o nedostatnosti«, »mistika otvorenih očiju«, »anamnetički duh«, »apokaliptička kristologija«, »oročeno vrijeme«, »vrijeme s finalom«.

Autor djelo počinje tezom kako su kršćanstvo i kršćanska teologija olako zaboravili pitanje čovjekova trpljenja i patnje u povijesti, te da klasična teolo-

gija i teodiceja, na tragu sv. Augustina, olako rješavaju problem patnje reducira-jući ju na čovjekovu grješnost, a moderna teologija, na tragu H. U. von Balthasara želi ublažiti i ukinuti ljudsku patnju u Božjoj patnji. Mogli bismo reći kako Metz Augustinovu teodiceju promatra kao »patnju čovjeka zbog čovjeka«, von Balthasarovu kao »patnju Boga zbog čovjeka«, a on sam želi je promatrati kao »patnju čovjeka zbog Boga«.

Za autora osobito je važno naglašavati »spomen patnje« iz dva razloga: Izraelski narod jest narod čija teološko-spasenjska svijest nastaje kao spomen (anamneza) patnji iz koje ih je izbavljao Bog, tako da nam sinagoga danas mora postati »učiteljica zatvorenih očiju« jer se kršćanstvo mora vratiti biblijskim korijenima zbog helenizacije, ali i zbog (i to je drugi razlog) tragedije židovskoga naroda, koja je i naša tragedija, jer smo i sami za nju djelomično odgovorni. Metz naglašava kako će teologija, ako ne postane obilježena teodicejom, spomenom patnje i apokaliptikom, postati danas sterilna, nedorečena i neaktualna. Drugim riječima, bez spomena patnje, teologija postaje psihologija koja daje kratkotrajnu utjehu, a religija pomoćno sredstvo estetizacije stvarnosti, bijeg od svijeta i političko opravdavanje postojećega društvenog uređenja.

U svim ovim vidovima teologija okreće leđa čovjeku patniku i potvrđuje danas nastalu »religijski obojenu krizu Boga«. Metz zato predlaže teologiju

koja se ne će okrenuti od patnje, nego je snažno naglašavati i dozivati »iz sjećanja u pamćenje«, onu teologiju koja se prvenstveno ne će baviti Božjim odgovorima, nego čovjekovim protestnim pitanjima upućenim Bogu. Uz takvu teologiju kršćanstvo će postati religija s licem »okrenutim prema svijetu«.

Metz želi formulirati suvremenu kristologiju »nakon Auschwitza« koja ima u sebi anamnetički duh, i to na temelju četiriju gledišta. Kristologija mora biti: obvezana biblijskim monoteizmom, osjetljiva za teodiceju, s apokaliptičkom savješću i u sinoptičkoj paradigmi.

Još jedna od osnovnih misli vodi-lja u djelu Metzova je tvrdnja kako se u vremenu »nakon Auschwitza« treba promijeniti teološko i kršćansko mišljenje Boga, i na planu teodiceje i na planu kristologije. Kršćanski govor o Bogu i o njegovu Kristu trebao bi pokazati da ne stoji na nekoj od povijesti udaljenoj spasenjskoj metafizici, već naprotiv da je logos kršćanske teologije obilježen povijesnim spomenom.«

Što se tiče antropologije i čovjekova odnosa prema Bogu u postmoderni i još-moderni, Metz smatra da je čovjek danas postao »svoj vlastiti eksperiment«, neukorijenjena jedinka kojom vlada instrumentalni um, u vremenu »bez finala«. Njegov odnos prema religiji odvija se u *light* relativnim stavovima, mitovima i bajkama kao tješiteljskom potencijalu. Umjesto toga, Metz predlaže »oročeno vrijeme« i »kulturu anamneze«, čak i

pod cijenu računanja na Boga koji ljudima »ne paše«, kao što ni Izrael nije bio sretan sa svojim Bogom.

U susretu s trpljenjem teologija mora biti »memoria passionis«, a kršćaninov stav obilježen »su-patnjom« (kompasijom), kao »mistika otvorenih očiju«, ne pred tuđom grješnošću, nego pred tuđom patnjom. I Kristov nastup u prvom je redu su-patnička odgovornost za svijet. Mistika su-patnje prihvaćeno je iskustvo trpljenja od Boga iz kojega se može čovjeku oteti »krik«, koji prelazi u pitanje, a pitanje prelazi u molitvu. Tako kršćanska teologija, nadahnuta iskustvom užasa u Auschwitzu, mora biti prvenstveno »teodicejski osjetljiva teologija« ili teologija kao »memoria passionis«. Ona se treba neprestano spominjati čovjekovih patnji pred Bogom, zbog njih kriknuti, tužiti se pred Bogom. Treba biti »mistika otvorenih očiju« spram patničkoga čovjeka, za razliku od danas popularne dalekoistočne mistike »zatvorenih očiju« koja se utapa u nebiću univerzuma. Stoga prvotna nakana takve teologije nije umirivati, nego uznemirivati, ukazivati na ono što nedostaje.

Možemo reći da knjiga na jednom mjestu donosi sažetak najvećega dijela Metzovih teološke misli. Njegova teologija pokušava biti životna, dotaknuti i utješiti, ne samo kršćanina, nego svakog čitatelja kojemu je ponuđena, jer trpljenje nije kršćanski, nego univerzalni ljudski fenomen. »Memoria passionis« kao knjiga evocira da patnja nije nešto

usputno u životu i da se ne smiju olako zaboraviti tragedije koje su se događale »u ime čovjeka, u ime humanizma«, koje on sažima u sintagmu »Auschwitz«, a vrijeme nakon toga naziva vrijeme »nakon Auschwitza«. Trpljenje je prisutno u ljudskoj povijesti, a postmoderni duh ga olako zaboravlja. Zato Metz želi ponovo »oživotvoriti« eshatologiju i dati pravi smisao kršćanskoj apokaliptici.

Također, kao dobru stranu knjige ističemo vrlo dobru analizu i dijagnozu postmoderne. Metz ju obilježava, u kontekstu Nietzscheove terminologije i filozofije, kao življenje »vremena bez finala« u kojem je čovjek, ako ga još ima (jer govorimo o nadčovjeku), osuđen na vječno vraćanje istog, na neprestano eksperimentiranje nad samim sobom, koje mu donosi samo neobuzdanost. Amnezija spomena postaje kultura zaborava i opčinjenost kulturalnom amnezijom. Čovjek postaje »nomad bez puta«, »dionizijski nastrojen vagabundo« bez ikakvog težišta. On želi zaborav sebe, bitka i povijesti kroz kulturu spektakla koja od sebe tjera svaki spomen. Crvena nit knjige je ideja koju Metz želi ponuditi: umjesto postmodernoga zaborava nudi spomen; umjesto kulturalne amnezije nudi anamnetičku kulturu. Jednom riječju, za Metza stoji alternativa: ili ničeanško vrijeme ili kršćanska apokaliptika. Da bi se to postiglo, sama teologija mora ponuditi anamnetičku, a ne tehničku racionalnost koju je ionako do-

nio racionalizam i znanstveno tehnička kultura.

Još jedna pozitivna strana knjige širok je raspon citiranja biblijskih redaka, teologa, filozofa i književnika. Vidi se autorova širina, erudicija i dubina u istraživanju ljudske misli. Knjiga je pisana jednostavnim stilom i nije namijenjena samo teološkim stručnjacima nego širem čitateljstvu, iako se mora kod čitatelja pretpostaviti osnova poznavanja filozofske i teološke misli i terminologije.

S druge strane, navodimo i neke kratke kritičke osvrtne s obzirom na samu knjigu i Metzovu teologiju. Time se ne želi autorovu misao proglasiti manjkavom, nego istaknuti i drugo mišljenje. Naravno, želja je da i kritika potakne na čitanje ove knjige!

Kao prvo, kako je knjiga zbornik već napisanih članaka, uočava se ponavljanje nekih tema. Možda je neke teme trebalo sažetije redigirati, iako je to možda više stvar redaktora nego samoga autora.

Kao drugo, Metz ovim svojim djelom ispravno upozorava da se kršćanin nikad ne smije uljuljati u trijumfalizam Kristove pobjede, nego uvijek imati senzorijski za negativnost povijesti, za njezine patnje i opasnosti. Kristologija nije ideologija povijesnih pobjednika i misterij zla nam to svakodnevno pokazuje. Žalac zla i patnje nevinih, koji se neprestano aktualizira, evocira kršćaninu anamnetički duh i apokaliptičku eshatološku

svijest povratka k Bogu. Metz, dakle, upozorava na površni optimizam, ali s druge strane, u njegovoj teologiji, čini se, patnja postaje hermeneutički ključ za čitavu povijest spasenja, što je ipak manjkavo. Iako sam autor navodi svoje vrlo bolno iskustvo patnje iz 2. svjetskog rata, ipak u knjizi kao da nedostaje putokaz za izlaz ili barem nadvladavanje patnje. *Memoria passionis* ipak nije cjelina vjere i teologije jer kršćanin poznaje i *memoria gloriae* Krista raspetoga, ali i uskrsnuloga. Zanimljivo, Metz jako rijetko govori o oprostjenju i čini se da mu nedostaje upravo snažna teologija oprostjenja!

Kao treće, Metz pokušava istaknuti da teologija nije dugo vremena dopuštala upućivanje pitanja Bogu pa se i zbog toga razvio ateizam kao protest protiv Boga. Ostaje pitanje bi li se ateizam pojavio i bez ovoga!? I općenito Metz stavlja težište svoje teologije na pravo čovjeka da postavlja protestna pitanja Bogu. S druge strane, ne dobiva se dojam da, u okviru ove teološke matrice, treba biti spreman čuti odgovor. Ne zaboravimo da je čovjek »Hörer des Wortes« – Slušać Riječi! Dijalog je odnos dviju strana, a ovdje se ne dobiva taj dojam, nego odnos (p)ostaje polovičan.

Kao četvrto, upravo zbog toga ostaje nedorečeno i mjesto teodiceje unutar teologije. Metz naglašava da je teologiji nedostajala teodiceja i da se zbog toga sama teologija pretvorila u čovjeku daleku metafiziku. No s druge strane, mora

li teologija biti toliko obilježena teodicejom da gubi svoju ulogu racionalnoga poniranja u misterij objavljenoga Boga. Iako je teško, gotovo nemoguće, dati odgovore na teodicejsku problematiku, ne čini li se da bi Metzovo poimanje teologije izgubilo samo u sebi smisao ukoliko bi se pronašao odgovor. Ovakvim vidom teologija može biti u opasnosti gubljenja iz vida sve one pozitivnosti koje Bog čovjeku donosi u objavi Isusa Krista. I sama molitva, za koju Metz kaže da može biti autentična jedino ako je protest protiv Boga, nije uvijek u povijesti spasenja bila molitva vapaja, nego i molitva prošnje, zahvale i veličanja Boga zbog njegovih djela i blizine čovjeku. Metz je ispravno želio nagla-

siti da ne ignoriramo trpljenje, posebno nakon Auschwitzta, ali zar teologija ne treba istovremeno i zacjeljivati. Drugim riječima, *memoria passionis* da, ali uvijek s mišlju o zacjeljenju.

Zaključno rečeno, svojim ukupnim sadržajem knjiga je svojevrсни orijentacijski potencijal – nasuprot postmoderne lišenosti čovjekove moralne i ontološke odgovornosti, Metz ponovno evocira povijest svjetskoga trpljenja kao spomen – ne samo da se neprestano i bez razloga pamti, nego i da se što manje ponavlja. Ova knjiga čitatelju, bez obzira na svjetonazor, može biti nadahnuće i izazov za daljnje promišljanje.

Mladen Milić